

CSEKE PÉTER

„MIKÓ-MEGFIGYELŐK” A SZERKESZTŐSÉGBEN

Bizonyára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásával járó előnyök „szemmel tartása” is hozzájárult ehhez: a hatalom nem akarta elveszíteni az Egyesült Államok jóindulatát.

■ 1. A Dunatáj Alapítvány megbízásából 2014 tavaszára dokumentumfilm készül Mikó Imre zaklatott életpályájáról. A Domokos János vezette stáb október végén több napon át forgatott Kolozsvárt. A kérdező a Budapesten élő Stefano Bottoni történész, aki a *Magyar Kisebbségben* tanulmányt tett közzé Mikó Imre és a román állambiztonság viszonyáról.¹ A terjedelmes közleményről több ismerető is megjelent (az MTI, a HVG, a Transindex portálján, a *Szabadság* hasábjain), és némelyik visszhangból az aggodalom is kicsendült a témakezelést illetően. A kétes értékű szekus iratokat nézzük-e, vagy a történelmi kényszerúségeknél alávett ember efemer értékű megnyilatkozásait? „Akik az életét tönkretették, a nevét bemocskolták, azok titokba burkolózhatnak a mai napig?” – kérdezte az Amerikai Egyesült Államokból az egykori Mikó-tanítvány, Szöllősi Béla.² Mikó monográfusa, Balázs Sándor egyenesen a szenzációhajhásztól óvta a film alkotóit.³ Stefano Bottoni, a szekus dossziék titkait kutató történész és Domokos János, a film rendezője – ugyancsak a *Szabadság* hasábjain – kifejtette: nem céljuk a leleplezés. Arra keresik a választ, hogy milyen volt polgári politikusként élni a kommunista rendszerben. „Mi a különbség az egypártrendszer játékszabályainak elfogadása, a rendszerrel fenntartott párbeszéd vagy a jobbító szándékkal vállalt együttműködés között? Lehetett-e nemet mondani az állambiztonságnak, és ez milyen egzisztenciális következményekkel járt?”⁴

A készülő dokumentumfilm remélhetőleg a szekusdossziék tanulmányozásának elvi-elméleti

Részlet egy hosszabb, további kutatásokat igénylő tanulmányból.

és módszertani eljárásaira is rávilágít majd. Ebben bízva álltam – több társammal együtt – magam is kamerájuk elé.

2. Mikó Imre számtalan belügyes megfigyelőinek⁵ egyike 1964. június 19-én eképpen jelentett: figyelni kell az egykori Erdélyi Magyar Párt főtitkárának, „a horthysta parlament képviselőjének” erdélyi és magyarországi kapcsolatait, merthogy „a reakciós elemek lehetséges kormányfőt láttak benne”. A jelentéstevő ügynökök és tartótisztek egyébként fölöttébb furcsállják, hogy a baloldali elkötelezettségű „megfigyelték” (Balogh Edgár, Csehi Gyula, Gáll Ernő) igencsak jó véleménnyel vannak a „jobboldali”, „irredenta”, „magyar nacionalista” Mikóról. Ráadásul a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján beszél róla még Benkő Samu, Erdélyi László, Faragó József, Gaál Margit (Gaál Gábor özvegye), Heinrich László, Kacsó Sándor, Kiss Elek unitárius püspök, Nagy Géza, Tóth Sándor és Venczel József is, akik közül többen rendszeresen felkeresik az egyetemi könyvesboltban. Benkő Samunak, Gáll Ernőnek, Tóth Sándornak, Erdélyi Lászlónak rendszeresen kijár a „magyar nacionalista” megbélyegzés. Ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy az *Erdélyi Fiatalok* is „magyar nacionalista szervezatként” jelenik meg ezekben a belügyes dossziékban. Szembetűnő, hogy az illegalista múltú és a náci koncentrációs táborból szabadult Gáll Ernőre haragudtak a leginkább. Miért áll ki minden adandó alkalommal Mikó Imre mellett? Számon tartják, hogy francia, német, angol, orosz nyelvismeretének köszönhetően Mikó szociológiai és ideológiai szakirodalomhoz segíti hozzá Gáll Ernőt, „hálaképpen” pedig Mikó előtt széles fronton megnyílnak a *Korunk* hasábjai.⁶

Korviszonyainkra jellemző mozzanat: egyik volt brassais tanárkollégája, aki „Sófalvi” néven rendszeresen jelentett Mikóról, 1962. október 4-én azt tudakolja: Miklós István néven ő fordít-e oroszról? Az '56-ot követő megtorlások és tisztogatások során Mikót is eltávolítják a tanügyből, a főtéri könyvüzlet, a Cartea Rusă (Az Orosz Könyv) lerakatához kerül, ahol a Nagy Ladislau/Nagy László néven jelentő munkatársa egyik alkalommal arra volt kíváncsi: hogy is jutott eszébe, hogy a *Korunk*nak írjon? A *Korunk*nak jutott eszébe – tehetjük hozzá. Mind a harmincas évek első felében, mind a folyóirat újraindulását követően. Merthogy a lapnak szüksége volt az ő nyelvtudására, szellemi tájékozottságára, íráskultúrájára, munkabírására. Az 1964. február 13-i jelentés szerint „Aczel” azt is számba vette, hogy 1957-től 1964-ig milyen jellegű publikációi voltak Mikónak a *Korunk*ban. Ha az életmű-bibliográfia alapján kiegészítjük ezt a hevenyészett listát, 115 címet számolhatunk össze. Ami önmagában sem kis teljesítmény, még akkor sem, ha tudjuk: jórészt „kenyéranyagokról” van szó. Mind a maga, mind a *Korunk* szempontjából. (A „Páll Ernest” nevű ügynök 1964. július 1-jei jelentése szerint főként a *Haladó hagyományok*, a *Krónika*, a *Panoráma* rovatok igényelték közreműködését.)

3. A négyévi szovjet hadifogságából épphogy hazatért Mikó Imre 1948-ban keresi helyét a kialakuló új helyzetben. Az *Önéletrajz és önbírálat* című visszatekintésében nem alaptalanul hivatkozott baloldali kapcsolataira.⁷ Akikkel együtt indult a kisebbségi helyzet feltárására és a kisebbségi életstratégia kidolgozására vállalkozó – „radikális és liberális” – *Erdélyi Fiatalok* munkaközösségében, többnyire a távollétében királyi rendelettel indított Bolyai Egyetem tanárai, illetve vezetői voltak. Bányai Lászlóra, Demeter Jánosra, Jancsó Elemérre, László Dezső testvéröccsére, dr. László Ferenc közgazdászra gondolunk. És természetesen Balogh Edgárra meg Szabédi Lászlóra. Mikó hazaérkezésekor történetesen Balogh Edgár volt a Bolyai Egyetem rektora, amíg 1949-ben le nem tartóztatták őt is. Holott a második világháború vége felé Mikóval együtt kulcsszerepe volt Kolozsvár megmentésében, a zsidó munkaszolgálatosok és a bebörtönözött kommunisták kiszabadításában. Szabédival az Unitárius Kollégium hagyományrendszere és szellemisége is összekötötte, és aki

– amikor még Székelynek hívták – a legjobb recenziót írta Balázs Ferenc „világiáró könyvről” az *Erdélyi Fiataloknak*.⁸ Természetesen Mikó Imre kérésére.

A családtagok úgy emlékeznek, hogy az *Önéletrajz és önbírálatot* Gaál Gábor kérte volt Mikótól.⁹ Magam azt tartom valószínűnek, hogy a szöveg a Bolyai Egyetem káderosztályának a kérésére született, Mikó egyetemi oktatói kinevezése érdekében, és ekként kerülhetett Gaál kezébe. Tény, hogy a nyugati hadifogságból visszakérülő marxista filozófiatanárnak szüksége volt a „keleti fogságban” orosz nyelvtudással gyarapodott hajdani *Korunk*-munkatársra. A *fiatal Marxról* szóló egyetemi előadásai során Gaál nem nélkülözhetette a szovjet forrásmunkákat (elsődlegesen például a lenini Hegel-kommentárokat tartalmazó *Filozófiai füzeteket*). A történelem fintora: az akkori ambivalens helyzetben a politikailag megbélyegzett Mikónak orosz nyelvtudásával kellett eltartania népes családját.¹⁰

Gaál úgy találta, hogy az *Önéletrajz és önbírálat* nem eléggé önkritikus. Ezért maradhatott fenn mind a szerző, mind a Szeku irattárában. Hogy az 1948-ban még hatalmas teljében lévő Gaál Gábor valamilyen – alárendelt – szerepet szánt volna Mikónak a Bolyai Egyetem filozófiai és közgazdasági karán? Elképzelhető. Mikó egyetemi oktatói kinevezésének kérdése ugyanis pár évig „téma” volt szekus körökben. Megfigyelőinek egyike, az „Aczel” nevezetű ügynök* 1964. február 13-án úgy emlékezett, hogy a Balogh Edgárt követő rektor, Bányai László is az egyetemen szerette volna látni Mikót, csakhogy az 1956-os magyar forradalom kitörése után ez már szóba se kerülhetett.¹¹

4. Az 1968-as nyitást követően Mikó Imre elsőként hívta fel a figyelmet az *Erdélyi Fiatalok* nemzedéki mozgalmára és annak kiadványaira az *Igaz Szó* 1970-es évfolyamában.¹² Ezt követte Gáll Ernőnek a vegyes lakosságú falvak kutatásáról írt *Korunk*-tanulmánya, amelyben a szerző tudománytörténeti távlatban emeli ki *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* korabeli jelentőségét.¹³ A hatvanadik születésnap a felvidéki Sarló szociográfiai kutatásait kezdeményező Balogh Edgárnak kínál alkalmat 1971-ben, hogy portrévázlatában éles kontúrokkal jelezze: Mikó „az *Erdélyi Fiatalok* romantikus falukutató kezdeményezését tudományos felmérésig viszi tovább”.¹⁴

László Dezső eseményszámba menő kor- és nemzedéktörténeti visszaemlékezésének a megjelenése után¹⁵ (a kéziratot Gáll Ernő kérte a *Korunk* számára) úgy tűnt, hogy 1973-ban végre lezárult az ötvenes években „nacionalistának”, „profasisztának” bélyegzett ifjúsági mozgalom rehabilitálása. Hogy aztán Mikó szekus dossziéjából kiderüljön: a hetvenes évek elején nemcsak Gáll Ernőt foglalkoztatta a kolozsvári értelmiségnevelő műhely tevékenysége – a belügyesek is élénk érdeklődést mutattak iránta. Merőben más megfontolásból persze. Az idő tájt, amikor László Dezső írása beérkezett a *Korunk* szerkesztőségébe,¹⁶ Mikó szekus-iratainak V. kötege újabb dokumentummal gazdagodott. Egy 1973. március 25-i jelentés arra hívja fel a figyelmet, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* azt sugallja: Erdélyben a magyarok az őslakosok, a románok pedig betelepültek. Az ügynök ugyanakkor nehezményezi, hogy a falufüzet szerzője transzszilvanista alapon tárgyalja a nemzetiségi kérdést; Mikó Imre szerint ugyanis a svájci modell érvényesítése jelenthetné a megnyugtató megoldást: az Erdélyben együtt élő nemzetrészek önkormányzatainak együttműködése. Szóba kerülnek Mikó politikai „pálfordulásai” is: előbb jobbra tart, aztán meg balra. De arra nem hajlandó utólag sem választ adni: marxistából miért lett antimarxista?

Hogy miért kerültek újólag terítékre az ötvenes évekből jól ismert vádpontok? Mikó politikai múltját többször is átvilágították, erdélyi és külföldi kapcsolatait figyelték – egyházi főgondnoksága idején (1964–1968; 1973–1977) különösképpen; irodalmi munkásságát, műfordítói és publicisztikai tevékenységét szemmel tartották

*László Béla fedőneve (Szerk.)

– álnéven közreadott publikációit nemkülönben. Hiába hivatkozott baloldali kapcsolataira, vagy arra, hogy Dimitrie Gusti professzort nemcsak Bukarestben kereste fel, de Párizsban is eljárt a világhírű tudós előadásaira – mindez csak a gyanakvást növelte: mit akar ezzel leplezni? Az „éberségi hullám” újbóli feltarajlása alighanem azal függ össze, hogy 1973 őszén meghívták az Egyesült Államokba. A meghívás egyrészt a nagy unitárius személyiségekkel – Bölöni Farkas Sándorral, Brassai Sámuellel, Orbán Balázssal – foglalkozó írónak és világi unitárius egyházvezetőnek szólt, másrészt a Kriterion szerkesztőjének. Kihallgatásai során Mikó sosem tagadta, hogy a két háború között kapcsolatban állt a *Tizenegyek* egykori költőjével, Szent-Iványi Sándor kolozsvári unitárius teológiai tanárral. Csakhogy a meghívás idején Szent-Iványi az Amerika Hangja Rádió munkatársa, az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat vezetője, az Amerikai Erdélyi Szövetség vezetőségi tagja volt.

Így hát nincs semmi meglepő abban, hogy a borsi határnál 1973. szeptember 27-én szigorú vámvizsgálatnak vetik alá Balla Bálint NSZK-beli szociológust,¹⁷ és elkoazzák tőle az *Erdélyi Fiatalok* négy falufüzetét, amelyeket Mikó szeptember 24-án adott át neki fénymásolás végett. Október 2-án a Tatár Péter fedőnevű ügynök az ifjúsági mozgalom népi, felekezeti feletti és „mérsékelt nacionalista” jellegéről tájékoztatja megbízóit. Mikó falufüzetét lényegében „irredentának” tartja, mely azt a félelmet sugallja, hogy az erdélyi magyarság elrománosítása elkerülhetetlen.¹⁸ Hamarosan ismertető készül mindenikről, annál is inkább, mivel az Árpád úti rezidencián jól tudták, hogy Balla kitől kapta a füzeteket a Petőfi utcában.

A belügyesek ébersége ellenére Mikó az útlevelet megkapja. Bizonyára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásával járó előnyök „szemmel tartása” is hozzájárult ehhez: a hatalom nem akarta elveszíteni az Egyesült Államok jóindulatát. Más „hozadéka” is volt persze ennek az engedménynek: a Románia-ellenes magyar emigráció megfigyelése.¹⁹ Mind az elutazás (1973. november 12.), mind a visszaérkezés (1973. december 12.) sok megaláztatással járt. A Băneasa repülőtéren kiderült, hogy a kéziratot Kolozsváron véleményező megyei aktivista nem üttette rá a „nihil obstat”-ot, pedig Mikó román nyelven is benyújtotta azt láttamozás végett.²⁰ Vendéglátóinál fejből kellett újraírnia tehát a szöveget.²¹ A hazaérkezést követően egymás után keresik fel a lakásán a besúgók és az ügynökök. „Nemes” már december 17-én, „Stănculescu” december 22-én. Csak részleteket tudnak meg Mikótól,²² ami nem elégíti ki a tartótisztet, Oprea Florian őrnagyot. Következik hát a kihallgatás 1974. január 4-én, aminek eredményeként hét gépelt oldalnyi szöveg került a dossziéjába.²³ Szerencsére azt nem tiltották meg, hogy az irodalmi, illetve egyházi nyilvánosság előtt beszámolhasson az amerikai unitáriusok között szerzett élményeiről/tapasztalatairól.²⁴ Nem, mert már folytak a Kolozsváron tartott 1974-es Unitárius Világkongresszus előkészületei.²⁵ És ott ismét szükségük volt Mikóra: a Nyugatról érkezők közül kikket tartja a kapcsolatot?

Újból előtérbe kerül a Tatár-ügynök által „kiszemelt” idézetgyűjtemény, mely 1974. június 27-én egyenesen Mikó Imrére „fókuszált”. A 136 lapot számláló kiadványból 25 idézetet ragadnak ki (a 8., 9., 13., 14., 25., 28., 34., 52., 61., 63., 69., 74., 83., 85., 90., 91., 93., 104., 111., 112., 114., 125., 126., 131., 133. oldalról). Hogy mennyire tendenciózusan, azt az alábbi „szűrőpróba” is érzékelteti:

„A nemzet fogalma alatt ma egy olyan nemzetiséget értünk, mely az állami hatalommal rendelkezik, míg a szoros értelemben vett nemzetiség állami hatalom nélkül egy idegen nemzetiségnek reá nézve kedvezőtlen jogi és gazdasági rendje alatt él.” (8. lapról)

„Az imperialista nemzetállam-felfogással szemben ma már Európa-szerte érik a hangulat a kisebbségeknek mint közületeknek az elismerésére. Ezért küzd a német kisebbségi »Nation und Staat« mozgalom [...]. Ennek lehetőségét foglalja magában a pá-

rizsi szerződés 11. szakasza, mely a székely és szász közületeknek kulturális önkormányzatot biztosít, a gyulafehérvári proklamáció, ahol az együtt élő népek nemzeti jogainak fenntartásáról van szó, sőt Károly király 1931. évi trónbeszéde is már nem kisebbségekhez tartozó egyénekről, hanem népekről emlékezik meg.” (8–9. lapról)

„Az asszimiláció legfőbb akadályja [...] a nép nemzeti öntudata, amivel szemben eredménytelen marad mind az erőszakos beolvasztási törekvés, mind a gazdasági előnyök békés felkínálása.” (13–14. lapról)

„Bűnjelként” szerepel az Acsády Ignáctól vett idézet („természetesen” a szerző megjelölése nélkül) a töröktől/tatártól, járványoktól pusztított Erdélybe áramló románok letelepedéséről. (34. lapon)

„Végigtekintve Bonchida, Válaszút, Bádok és Borsa lakosságában a XVII. és XVIII. században beállott változásokon, tisztán megfigyelhetjük azt a folyamatot, mely a magyar nevek megritkulásában, sőt kipusztulásában és a román nevek túlsúlyra emelkedésében áll. [...] Megfigyelhető továbbá az is, hogy a románok térhódításával számos magyar asszimilálódik...” (69. lapon)

5. „Én július elején megyek szabadságra – írta 1973-ban egyik levelében. – Székelyudvarhely mellett, Szejkefürdőn dolgozom Orbán Balázsról szóló regényem második kötetén.” A megfigyelési dossziék tanúsága szerint a készülő (pontosabban: a befejezés előtt álló) regény felkeltette a hatóságok figyelmét is. Már 1971 nyaratól találunk feljegyzéseket arra vonatkozóan, hogy „Orbán Balázssal küszködik”, mert a regény szerepel „a Dacia jövő évi tervében”. Az 1971. október 23-i jelentés szerint azt is tudják az udvarhelyi szekusok, hogy Mikó öt példányban gépeli a kéziratot, és ebből egyet Váró Máriánál hagy. 1974 nyaratól felgyorsulnak az „események”. A következő nyáron ugyanis az udvarhelyi szekusok jelentik feletteseiknek: Mikó „ismét jön Szejkefürdőre, hogy befejezze a regényt”. Mire 1974. június 23-án utasítják a Hargita megyei szerveket, hogy tartsák megfigyelés alatt a szerzőt. A feladattal Gedő András székelyudvarhelyi őrnagyot bízzák meg, aki július 9-én arról számol be, hogy a nyár folyamán Mikó az említett regényen dolgozott, és a kézirat tartalmáról a „kezükből tartott” Székely László újszékelyi unitárius lelkészről kaptak tájékoztatást. A Mikóval egy időben szovjet hadifogságot szenvedett tiszteletes nem állított mást, mint ami a valóság: az Orbán Balázsról szóló életregény „unitárius szellemben van megírva”. A jelentésből az is kiderül, hogy Mikó akkor még bízott a regény megjelenésében. Később egyre szkeptikusabbá válik. „Stănescu” megfigyelő 1975. július 22-én arról tájékoztatja a kolozsvári szerveket, hogy az Orbán Balázs-regény kézírata már egy éve Bukarestben van, de Mikó nem tudja, hogy megjelenik-e, mert két tanulmánykötetét elutasították már. Hogy a regény végül is nem jelent meg írója életében, annak oka nemcsak a kiadó által megbízott lektor szerkezeti/megformálási kifogása volt. „Hanem sokkal inkább az, hogy akkor – Dávid Gyula visszaemlékezése szerint –, 1976-ban már kényelmetlen volt a cenzúra számára egy mű, amely emléket állít a szabadság egy olyan megszállottjának, a Székelyföld egy olyan szerelme-sének, mint amilyen Orbán Balázs volt.”

■ JEGYZETEK

1. Stefano Bottoni: *Népszolgálat és túlélés. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971*. Magyar Kisebbség, 2013. 1. 8–50.
2. Szöllősi Béla: *Keresztre feszítve – hányadszor? Mikó Imre védelmében*. Szabadság 2013. július 30
3. Balázs Sándor: *Előzetes egy Mikó Imréről készülő dokumentumfilmhez*. Szabadság, 2013. október 12.
4. Stefano Bottoni – Domokos János: *Válasz Balázs Sándornak*. Szabadság, 2013. október 19.
5. A Mikóról készített szekus-dokumentumok V. kötegében az 1963. április 11-én kelt 320-as számú feljegyzésben az olvasható, hogy a Sófalvi, Stoica Paul, Szentpéteri, Gyurka, Pădureanu, Pap János, Zilahi, Papp Domokos fedőnevű ügynökök (agenți) voltak ráállítva. Az 1968. április 30-i jegyzékben Someșan Vasile, Székely János, Nagy Ladislau/Nagy László besúgók (informatori) szerepelnek; *Plan de măsuri 19. VI. 1964*. Az 1964. június 29. és július 1. közötti napokról szóló jelentés alapján készült intézkedési tervben Pleșița Nicolae őrnagy elrendeli Mikó Imre erdélyi és magyarországi kapcsolatainak a megfigyelését.

6. Az „Aczel” fedőnevű ügynök jelentése 1964. február 13-án.
7. In: Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép.* Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó, Kvár, 2003. 294–314. Lásd még Balázs Sándor jegyzetét a dokumentumról (447–448).
8. Székely László [Szabédi László]: *Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot.* EF 1930. 3. 47–48.
9. Mikó Lőrinc szóbeli közlése.
10. Lásd: Balázs Sándor: i. m. 161–181.
11. Mikó szekus megfigyeléseinek V. kötetében olvasható, a Crețu Ioan kapitány tollából származó – 1965. március 3-án kelt – 307-es számú jelentésben.
12. Mikó Imre: *Erdélyi Fiatalok.* Igaz Szó 1970. 10. Változtatásokkal, bővítésekkel újraközölve in: M. I.: *Akik előttem jártak.* Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976. 14–31.
13. Gáll Ernő: *A vegyes lakosságú falvak kutatása.* Korunk 1971. 7. Ua. in: G. E.: *Tegnap és mai önismeret.* Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1975. 143–149.
14. Balogh Edgár: *Mikó Imre 60 éves.* Igaz Szó 1971. 5. Ua. in: B. E.: *Mesterek és kortársak.* Tanulmányok, jegyzetek, emlékezések. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974. 453–455. – Egyébként elsőként Mikó írt nálunk a Sarló-mozgalomról az *Erdélyi Fiatalok* 1930-as évfolyamában.
15. László Dezső: *Erdélyi Fiatalok.* Korunk, 1973. 6.
16. Uő: i. m.
17. Szöllősy Pál: *Szociológia mint életcél.* (Balla Bálint: *Életem és a szociológia.*) Korunk 2010. 9. 115–118.
18. Vö: VI. köteg, 102/31. I. 1974-es számú jelentés.
19. Ioana Constantin kolozsvári ezredes átiratban kéri a Belügyminisztériumot, hogy nyugati útján figyeltesse Mikót: kikkel találkozik?
20. Az 1971. június 15-én megnyitott 2399-es számú dossziében *Trecutul și prezentul biografiei ca gen literar in literatura maghiară din România* címen szerepel egy 14 és 16 oldalas gépirat, Mikó saját kezű javításaival.
21. Vö. Mikó Imre: *Gondolatok az erdélyi magyar emlékirat-irodalomról.* A rekonstruált szöveg először az *Ötágú Sípban* jelent meg, majd *A Hétben*, aztán az *Akik előttem jártak* című kötetben (239–248). A „Nemes” fedőnevű ügynök 1974. január 7-i jelentése szerint kérésére után Mikó azt írta haza a feleségének, hogy előadása újraírásán dolgozik, mert az előre elkészített szöveget a repülőtéren elvették tőle.
22. VI. köteg, 38. és 102. lap. Jelentéseik szerint Mikó előadást tartott New Yorkban, Washingtonban, Buffalóban, New Brunswickban, Bostonban, Clevelandben.
23. Uo. 42–49. lap. Eszerint Mikó Imre találkozott Szent-Iványival, Teleki Bélával, az Erdélyi Párt volt elnökével, Páll Györggyel, az Országos Magyar Párt temesvári szervezetének titkárával, Cseh Tibor vegyészrel, Gyallay-Pap Domokossal, Kóréh Ferencsel, Flórián Tiborral, Hamza Andrással, Prágay Dezsővel, Hám Tiborral, Teleki Gézával. Többnyire azok keresték a találkozást vele.
24. A Mikó-életmű bibliográfiájából sajnálatos módon kimaradt a *Bölöni Farkas Sándor nyomában az Egyesült Államokban* (Utunk 1974. 2.). Lásd még: Mikó Imre: *Amerikai unitáriusok között.* Keresztény Magvető, 1973. 3–4.
25. Oprea Florian őrnagy 1974. január 4-i jelentése alapján.

